

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Прича о чајној успомени жутог лимуна

Милутин Ж. Павлов

– Живим сопствену смрт у гробу закопан књигама – рекао ми је фараон српске модерне за рубним кафанским столом равничарске вароши загладан у колут који се ширио мирисом чајне камилице. Да, у крај чајног порцелана, био је напаола пресечен лимун жуто. Загладан у ревер његовог сакоа старијег од талого мојих рођенданских година, нисам баш обратио пажњу на власника изговорене реченице, која је, ево, с разлогом записана, као пратиља моје животне сенке. Из кафеног опшњава раскопчаног сакоа извадио је мрки новчаник, раскрилио га као гаврана. Палцем и кажипрстом, врашки осмехнут, одстранио је ту, пред мојим здрављама, из утробе новчаника, искрзлу фотографију. На снимку кафанског стола браон усликан вински бокал, чаше полупразне, у крај карираног столњака Ади Ендре, три осмехнуте даме и он, Тодор Манојловић над чијом главом Рака Драинац уштивава прстима и гудалом виолину, а бирцуз у Паризу. Бленем у балерине, а Тодош, тако је Манојловића ословљавао Суматриста, објашњава како Рака наминаца виолину певушећи *Тамо далеко*. И као да смо за карташким столом, поклапа покерски виолински снимак, усликаном палубом беле лађе на којој ћеретају Тодош и Црњански са дамом у раскошно широкој плисираној белој сукњи, дама се, именом и презименом, оглашава лирским строфама млађахне поетесе. Давни приморски штим са пучином у позадини.

И ту је тек зачињен замршај приче у сећању са изговореном реченицом уочи исказних фотографија управника негдашње библиотеке Кнеза Павла, рад чијег службобања га је попречке гледао и Сима Шуцић, потоњи први критик млађахне Десанкине лирике. Да, поменуо ми је Тодош, да је њему и поетеси Милош, баш ту, на тој лађи, диванио о Тоскани и Микеланђелу, који је, по њему, јеванђеље вајарског умећа.

А шта све није нама – који ловимо слова зарад осликаних реченица у нотесу, *закопано књигама!* У многим романима јесмо издавна оно што мислимо да нисмо – уприличени. Та колико пута сам сретао себе загладаног у месечину како *петролејска лампа лије светлост црвенкасто жуто* Добрише Цесарића.

Као да се јуче догодила *свећа у прозору* Бориса Пастернака, чији лептирски пламичак трепери у окну кућног пенцера мога брата Божидара, чију сен сам походио у децембарском сумраку предграђа, широко Велике Кикинде. У том предграђу и данас се осећа опори мирис гвоздених опипака Ливнице железца и темпера, у којој су се, некада, изливали гломазни радијатори за меридијанско тржиште Далекосточја и Кине. А на другом крају затегнуте тетиве ове паорске варошарије је Данфил, чувена млинарска чељуст пшеничног брашна у овом делу зинуте Европе. Гвоздени лебач као пупак њиве зашле у недоглед бело оцвалог багрема.

Како би рекао песник, *чије стихове нећу прећутати* ту, међу нама, а у Новом Саду, ономад, Ненад Шапоња: *Претворио сам се у реч./ Туђу./ Одавно./ Не верујем себи ништа./ Не знам где сам./ И не знам ко сам.* Не замерите ми, асиметрично поредим свет око себе, да се боље разумим, *закопан књигама* у чијој тишини се разазнајем док ме насловно осматра, из тиханог прикрајка *Сестра моја самоћа* Персе Зупца са вејавицом језикословне несанице.

У ноћном бдењу чувам упитну реченицу, као анђела брата, Изета Сарајлића изречену усред беснића грађанског рата – када се по шавовима комадала Југославија: *Како сачувати човека у себи!*

Искрсно ми је пред очима Лајош Зилахи како из Новог Сада, усплахирен, у посети завичају, ишчекује да му царници, на граници, врате *паспорт*, а они, царници, јатомиче нагнули да виде и поздраве великог писца мађарског насиона. Још увек памтим то испричано и записано сведочење новинара *Дневника*, финог, тиханог и дискретног господина Миленка Грчића. Говорио је некако назално, а упечатљиво. Ваља нам ослушнути ближње. Словни знаци нису тек тако расејани по трезорима књига. Читање је важан дослух минулог и садашњег времена. Нема нам здравог презентата без погледа на минуло доба.

Давно, давно, сам рашчитао роман *Седам ока земље* Миливоја Перовића, тај угледни негдашњи адвокат, у прологу романа, записао је: *Човек плаче чим се роди, а сваки дан живота казује му зашто.* А ја јесам, из прикрајка, гледао моје стрине и тетке, и када свадбују и када су задушнице по равничарским предграђима разасуте, како из рукава цицаних хаљина ваде марамце беле и када подврискују на фијакерима и тарницама сватовским, и када лелеком призивају успомене на бесповратно отишле паорске шешире и мараме. И не могу, без тих мојих тетана, да се не замислим над рукотворином Милоша Црњанског, а у листању *Дневника о Чарнојевићу*. Не знам колико би мој живот имао смисла а да нема те књиге Милоша Црњанског. Многа фамилијарна наследност изишла ми из те књиге која ме снаховатно походи.

Зар поодавно Франсоаз Саган није насловно рекла – *Добар дан, туго*. Живимо ли завејани словаријом туђих књига у чијим реченичним сметовима се изокрећу и таложне слике наших успомена.

И као да ме походи *Ричард*, онај *Други*, из Шекспировог драмског сочињенија: *Трајно сам време, сад оно траћи мене/ и претвара ме у часовник свој*. Да ли се то у мени буди као глумца Албер Ками који иза позоришне авантуре у Алжиру пише *Калигулу*? Не знам, али из дана у дан бива ми све јаснија његова трактатна реченица: *Када смрт постане ствар статистика и администрације, значи да нешто у свету није у реду*. Осврни се, и не гледај бело по дубини отвореног шаренила.

Дакле, тужна ти је недеља ако ниси срео сопствену сенку у туђој књизи. Осврни се, буди частан и поштен спрам усликане збиље која није мимоишла ни твоју осаму. Ко знамари ружу туђег врта ни сопствени цвет га неће хтећи.

Да, још увек памтим у крај чајног порцелана лимун жуто уз покер кафених фотографија Тодора Манојловића. ■

ИНТЕРВЈУ: СТЕВО ГРАБОВАЦ, КЊИЖЕВНИК

Кад се све исцрпи, остане писање

У роману „Послије забаве“, за који је Бањалучанин Стево Грабовац добио Нинову награду, има неколико битних тачака, почев од тешког злочина о којем покушава да сазна више, и оца, чија фигура постаје све комплекснија и слојевитија, до наизглед мање важних подсећања на младост, дружења, и на заборављене другове...

● **На крају књиге постоји нека врста упутства за читаоце, о томе да се она заснива на истинитим догађајима, али да има и фикције, те да је треба читати као фикцију. Зашто Вам је било битно да читаоцима скренете пажњу на то?**

– Због мноштва ствари, пре свега, хајде да кажемо због техничких проблема, можда није прави израз, али управо зато што то јесте лична прича, и ја сам јако слободно, без икаквог

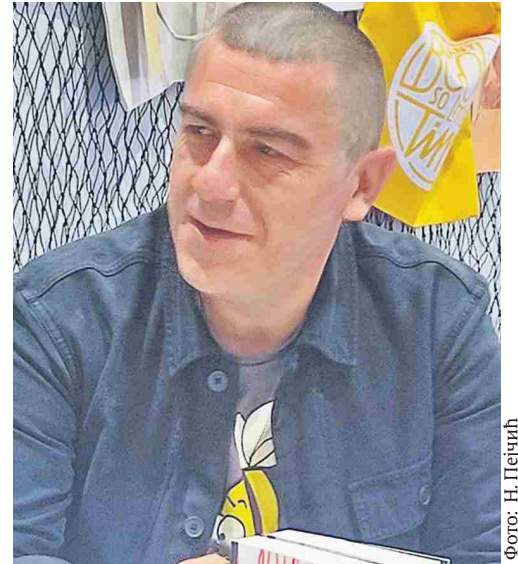

Фото: Н. Пејчић

Невидљиви саговорник

● **После Нинове награде, интересовање је, наравно, велико за ову књигу, па отуда вероватно имате и више утисака о томе како људи доживљавају овај роман. Да ли Вас нешто изненађује, нека неочекивана тумачења, или контрадикције?**

– Интересантно је да није било никаквих контрадикција, нејасноћа. Нисам доживео да људи имају некакво своје тумачење, које мени делује можда нејасно, мада је то добра ствар, наравно, јер свако треба да прочита роман на свој начин и да га на свој начин доживи. Али, јако битне и јако важне су ми реакције читалаца. Било је јако емотивних сусрета са људима, који су озбиљно самима себи поставили неке моралне дилеме, па су онда желели о тим моралним дилемама да разговарају са мном, и онда сам схватио да можда постоји нешто, до чега ова књига успева да допре, да дође. Да успева да каже неком, како ја кажем, невидљивом саговорнику, јер он увек јесте невидљив, до тренутка док се не обзнани преда мном.

премишљања, свом јунаку дао своје име и презиме. Немам ни са тим проблем, нити да је доста тих ствари, догађаја, на неки начин лично, стварно се десило, има неку своју позадину у мом личном, интимном животу и стварима које су се дешавале у њему. Међутим, постоје моменти када књига напредује одлази у фикцију, првенствено у петом делу. Једноставно сам осетио потребу да то нагласим, не због тога што мислим да су моји читаоци глупи, далеко било, већ напредује да постоји извесна смерница која баш указује на то да је ово искључиво дело фикције.

Постоји још једна јако битна ствар, због које је мени такође то било важно да се нагласи, а то је злочин о којем причам. Сам тај део о злочину је писан по некој мојој жељи, мом начину, приступу том догађају, али суштински тако да је он просто у једном моменту дело фикције, а заправо је стваран. Ја често у роману наглашавам да никог није брига за то, да људе то не занима, е, та потреба да нагласим, то ме је навело баш управо да кажем да је то дело фикције.

● **У образложењу жирија Нинове награде пише, између осталог, да се свест приповедача бори између ресантимана и одговорности. Чини се да је мало шира дијагностика у питању, и да се односи на цело друштво, али највећи је управо проблем што је у томе**

заглављен и приповедач и сви ми, и не можемо да кренемо ни тамо ни овде. Како живети у таквом стању?

– Па знате како, јако тешко. Мислим да је много теже живети као човек, кад спознамо то стање. И онда, кад спознамо то стање, то је на неки начин већ један корак ка писању, односно уметности, да не форсирам искључиво само моју уметност којом се бавим.

А, како живети у том стању, заправо је готово и немогуће, и мислим да заправо ја и пишем о људима који су константно растрзани између онога напред, и онога назад, а не постоје сада, што је опет још један додатни проблем. Јер, ми постојимо само у садашњем тренутку. Ми јесмо постојали, а не знамо да ли ћемо постојати сутра, тако да тај раскорак у којем човек постоји, мора довести у неком тренутку до пуцања, шта год то пуцање значило. Да ли то значи да ће се једноставно десити моменат да настане нека књига, да ли ће човек, не дај боже, полудети, стварно се може отићи на две стране. Искрено мислим да је такав начин живота, не баш немогућ, али јако тешко одржив у неком дужем временском периоду.

● **Једна од прича у роману је и о самом писању. Чини се да је за Вас, као аутора књиге, а и за сам главни лик, писање ваљда најбитнија ствар у животу, и порив којем се не може одолети?**

– Има још једна можда мало и песимистичнија форма тога. Не знам да ли сам поменуо у роману, али напредује до тог закључка, кад се све снаге исцрпе, и сви неки наши покушаји у животу да нешто постигнемо, небитно да ли на приватном или на плану каријере, или на било ком плану остварења, да имате своју породицу, каријеру, свој живот, свој стан, кућу, небитно, шта год, дакле кад се све то исцрпи, остане писање. С једне стране, то можда јесте некаква супротност животу, али писање је истовремено саставни део живота. Ја га гледам управо тако, али не сматрам то чак ни као неком нужно лошом дефиницијом писања, јер оно јесте потреба коју ми не можемо објаснити. Ја је не могу објаснити, не знам одакле то долази. Да се вратим на овај роман, ево конкретна прича без икакве мистификације је што људи често питају да ли ће овај роман покренути нешто, неке истраге. Не, овај роман је настао управо у тренутку кад ниједна истрага није покренута. Кад никога то није занимало. Е, то је оно што кажем да на крају једноставно остаје само писање. Ето, то је то.

Наташа Пејчић

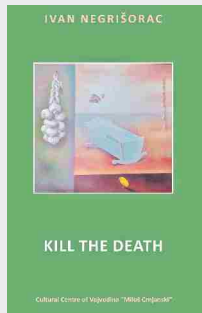

НАШИ ПИСЦИ НА ДРУГИМ ЈЕЗИЦИМА

Kill the Death

Иван Негришорац
(КЦВ „Милош Црњански“)

Негришорчев поетски опус, наводи проф. др Михајло Пантић, разнолик и опсежан, сложена је и компактна целина прилагођена читаоцима сличних афинитета. С једне стране, тај је опус поетски провокативан и инвентиван, а с друге подједнако фокусиран на модерност и традицију, писан из перспективе лирског гласа који није фокусиран искључиво на своја интимна искуства, при томе не губећи из вида шири историјски и друштвени контекст, не престајући да се на њега стално позива, и утврђује његове делове у сопствене стихове. „То су управо они који деле мишљење песника да писање песама није само одраз основне људске потребе за изражавањем, него и трајно отворени дијалог са елиотовским схватањем традиције која обликује и заснива и лични и колективни идентитет“, истиче Пантић, уз напомену да одавно у српској култури, а пре свега у делу који је оријентисан на књижевност, није било ни такве мултидисциплинарни стваралац, нити за општу корист ангажованог писца, какав је Иван Негришорац, чију је поезију на енглески језик превела Љубица Јанков.

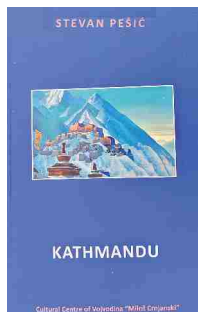
„Катманду“ је несумњиво најбоља књига Стевана Пешића и вероватно најбоља књига путописне прозе у историји српске књижевности... У овом култном делу осамдесетих година прошлог века, непрестано се, али готово невидљиво, смењују реални и надреални светови препуни езотерије, меланхолије и мудрости... „Катманду“ прича о супи од анђеловог перја и о пастрмки која говори немачки, о славујима који излећу из чаше вина, о човеку који мислима топи снег... „Катманду“ је књига с којом нас Стеван Пешић уверава да, упоредо с нашом свакодневицом, непосредно поред нас постоји и друга стварност, које нисмо ни свесни - реалност стваралаштва и мита. „Катманду“ је превратничка књига и од трена када је угледала светлост дана, у српској књижевности више ништа није (било) исто... Књигу је на енглески језик превела Лидија Капичић.

Kathmandu

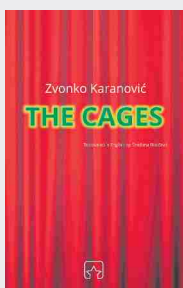
Стеван Пешић

(КЦВ и Градска библиотека Нови Сад)

„Катманду“ је несумњиво најбоља књига Стевана Пешића и вероватно најбоља књига путописне прозе у историји српске књижевности... У овом култном делу осамдесетих година прошлог века, непрестано се, али готово невидљиво, смењују реални и надреални светови препуни езотерије, меланхолије и мудрости... „Катманду“ прича о супи од анђеловог перја и о пастрмки која говори немачки, о славујима који излећу из чаше вина, о човеку који мислима топи снег... „Катманду“ је књига с којом нас Стеван Пешић уверава да, упоредо с нашом свакодневицом, непосредно поред нас постоји и друга стварност, које нисмо ни свесни - реалност стваралаштва и мита. „Катманду“ је превратничка књига и од трена када је угледала светлост дана, у српској књижевности више ништа није (било) исто... Књигу је на енглески језик превела Лидија Капичић.

The Cages
Звонко Карановић
(Партизанска књига)

Изворно објављена 2013, збирка песама у прози Звонка Карановића, сматра се једном од његових најуспешнијих књига, оном која уједно представља експериментални и формални одмак од његове дотадашње поетике, а чије су доминантне теме потрага за идентитетом. „Кавези“, како у својој критици истиче Горан Лазичић, доносе интригантну мешавину и несвакидашњу испреплетеност реалистички утемељених епизода и детаља са разуђеним спектром фантастичних радњи, надреалних појава и ониричних слика. „Могло би се сасвим оправдано тврдити да су различити типови фантастике примарни, нулти ниво света представљеног у књизи, а да се кроз њих повремено пробијају или назирју крхотине стварности, у којима се препознаје социјална збиља савремене Србије“, упућује Лазичић. За ову књигу Карановић је добио награду „Биљана Јовановић“, а на енглески ју је превела Снежана Ђорђевић.

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ
Смоква Тоше Манојловића

Павле Угринов

Јул, 1973. године

Зрењанин; соба са улице, претрпана стварима и украсним ситницама. Банатска гостинска соба. Где је то од Медитерана о коме нам је Тодор Манојловић причао читав сат пре но што смо изашли у башту! Био је опседнут Медитераном; изгледао му је као исходште и бит живота. Говорио је о градовима, биљу, дрвећу и, наравно, небу и сунцу. У каквом је то контрасту било са баштом његове великобечкеречке куће, где је живео под старост, у изгнанству, непознат новом нараштају и непризнат од нове критике. Усамљеност у којој је састављао крај с крајем.

Башта је била велика и запуштена. Без воћака. (Међутим, Воћке на брегу, платно Саве Шумановића, стајало је у његовој спаваћој соби, једва осветљеној прозором из дворишта, у ствари мрачној, тачно изнад узглавља, тако да би се, из извесне перспективе, могло учинити да Тодор Манојловић спава у расцветалом воћњаку.) Нешто поврћа, ближе кући, а затим врежа, спарушено зеленило, презреле бундеве, велике, црвеножуте, распрсле, неке пузави-

це које су се бесмислено пеле преко жбунова, једна мала вишња, а уза зид густа шибљика, без плода, без цвета, без мириса, тамнозелена. Носио је у руци лаку плетену фотељу и поставио је испод те

шибљике. Ту је беспоговорно желео да га снимамо. (Кратак филм о њему.) Освртам се; откисмо да је то источна страна, јер се сунце, поподневно, приклањало западној. Тамо, пак, према Западу, није било зида, ни шибљике, већ обична неупадљива ограда која је делила две суседне баште. Видик је био чист и дубок. Небо без облачка, плаво и прозирно. Он је гледао, упртог погледа, у ту дубину запада и лагано се препуштао млакој топлоти сунца.

Сада је требало да поново почне своју причу о Медитерану, о инспирацији своје поезије. Седео је у запуштеној травуљини, у расклиманој столици, топло одевен, са оронулим зидом куће у позадини и није изгледало да ће снимци бити адекватни – адекватни причи о Медитерану – није изгледало да ће све то бити одвише убедљиво, пре некако или не-

што подругљиво, као неки подсмех – не само Медитерану, већ првенствено њему самом, песнику, са шеширом на глави. Али он се тада изненада – камера је већ снимала – окренуо у страну и рекао: „Ова смоква овде... Ова смоква уза зид, обасјана сунцем...“, и ми, поведени његовим погледом, угледаммо разгранато и лиснато дрво смокве, између једне и друге шибљике, изнеђени и запрепашћени што га дотад нисмо приметили. Где би била једна смоква у банатској башти?! Па ипак, била је то одиста једна светлост, зелена, светлуцава, квргава и здрава смоква, са плодом, која је пред нама стајала блудно и изазивачки.

Наједном се све изокрену: схватисмо да Тодор Манојловић седи испод смокве, обасјан сунцем које се све усредсређивало на његово лице, са шеширом на глави који га је штитио од „медитеранске“ светлости. За тренутак бесмо негде на мору, крај неког каменог зида, крај једне разлистале смокве, на сунцу, у срцу Медитерана. Све поста друкчије и истинито. Његове речи посташе истините. Тодор Манојловић није живео у Банату, дабоме, већ на мору, у сјају сунца, међу смоквама. „Ова смоква...“, – рекао је, и то је било довољно. ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

О тајној магији писане речи

„Од радионице читања до курса креативног писања“ и „Мајстор који гради светове и господар прича“, Ђорђе Писарев (Агора и Народна библиотека Крушевац, 2023)

Пише: Илија Бакић

Међу мноштвом неразрешених тајни које обавијају овај свет је и она која се тиче Књижевности. Без обзира на мноштво учених теорија и анализа магија Литературе и даље остаје нерасветљена. Стога су и сви рецепти за писање књига једнако (не)ефикасни колико и (не)довољни да би неко постао писац и створио ваљано дело. Многи аутори читав свој живот трагају за сигурним начином да се напише права, убедљива, мудра, емотивна књига али... Али, биће да поузданог рецепта – нема јер је она „права“ књига више од пуког збира својих елемената које ће критичари и теоретичари препознати у њој. Наравно, сва мука око писања неће обесхрабрити писце да стварају привучени неодољивим заносом грађења светова, судбина и емоција; иста та трајна мука неће одвратити ни оне жељне да науче писатељски „занат“ као полазници сваковрсних курсева „креативног писања“. Баш као што ни теоретичари неће одустати од анализа и сингеза Литературе; коначно и на крају, неће одустати ни читаоци привучени тим вртоглавим сјајем писане речи који одузима дах.

У читавај библиотеци књига о списатељском занату, међу рутинским, декламаторским „куварима“ који дају рецепте за добру књигу или онима које само додатно мистификују чин стварања не нудећи никакву поуку, одскора постоји и један прави бисер у (за сада) четири тома који су окупљени испод наслова „Академија за писце“ а које је мајсторски приредио Ђорђе Писарев, по свему изузетан писац који дефинитивно има шта да каже на ову тему. Први том-уџбеник ове „Академије“ носи наслов „Машина за читање“ (2021), други је „О становницима библиотеке“ (2022) а два најсвежија из 2023. године су „Од радионице читања до курса креативног писања (професори књижевности и писци као учитељи читања и писања)“ и „Мајстор који гради светове и господар прича (ко, коме, како и зашто пише)“. Писарев је стручно и мудро књиге саздао од мноштва цитата бројних релевантних теоретичара и писаца-практичара у којима они говоре/пишу о градњи прича, начинима како се то може урадити као и о начинима читања и спознаје књига – јер се писање и читање овде не одвајају, они не постоје једни без других, писци су страсни читаоци а читаоци они који тим чином уопштују дело. На почетку или на крају књига Писарев у својим

текстовима лако и врцаво отвара дилема и своди утиске, даје назнаке могућих одговора на круцијална питања читања али је то увек без дефинитивних, ултимативних закључака/рецепата/законитости јер Књижевност је жив организам, склон непредвидивом расту и развоју (што само повећава њену неодољивост). Стога су поуке писаца својим читаоцима и колегама по перу колико мудре и инструктивне толико и отворене за оспоравање и игнорисање – како и треба да буде јер Књижевност се не може мерити у дужину или висину, нити има дефинисану грамажу састојака који се мешају, кувају или пеку да би се направио укусан колач.

Наравно, као и сваки сериозни приручник или водич кроз светове Литературе, и у овоме ће се наћи записи који се баве окружењем у коме Књижевност настаје, подршком или игнорисањем књига, смислом, постојањем или непостојањем књижевне сцене и тржишта књига (не заборавља се ни жалосно стање на домаћем терену), односно промишљањима писаца о свом „занату“ коме су се посветили, сабирању свим мука и радости које им је писање донело – поред цитата великана светске књижевности у ранијим књигама, четврти том „Мајстор који гради светове и господар прича“ чине надахнуте, самосвесне, сентиментално-меланхоличне, каткад хуморно интониране исповести наших писаца-савременика, од Милисаве Савића, Владислава Гордић Петковић, Владимира Пиштала, Саве Дамјанова преко Горана Раичевића, Михајла Пантића, Владимира Гвоздена, Зорана Ђерића, Горана Гоцића до Горана Станковића, Слободана Зубановића, Лауре Барне, Милована Марчетића, Нине Живанчевић, Александра

Гаталице и Вулета Журића. Упознајући ове списатељске аутопортрете будући писци као и садашњи читаоци откриће како се стваралачки одраста, учи, мучи, „пече занат“ и стасева. Писаревљева „Академија“ наслања се на традицију правих, античких академија које су своје полазнике, кроз живе и подстицајне разговоре а не сувопарна предавања, водиле од запажања, дефинисања проблема до самосталног извођења закључака базираних на инвенцији и таленту. И као што су античке академије створиле ваљане филозофе, и ова вишетомна новомилионијумска академија отвориће мноштво видика будућим озбиљним писцима који неће опонашати обрасце и узореве већ трагати за новим путевима, сензацијама и емоцијама. Они који, пак, немају амбиције да постану писцу наћи ће у овим томовима мноштво мудрих и врцавих исповести у којима ће уживати и често им се враћати по још неки савет и поуку. ■

ПРИЧА О КЊИГАМА

Умиру ли јунаци романа?

Пише: Ђорђе Писарев

Како доживети причу у којој се јунаку, научнику, стационараном на Соларису – истоимени роман Станислава Лема – дешава да се пробуди а да му на кревету, поред узглавља, седи девојка која се убила годинама раније, у неком другом животу, још тамо, на Земљи? Сенка, јунак романа "Амерички богови" Нила Гејмена, суочен је са сличном опцијом "без избора": Лора, која је правила најбољи чили, користећи посно месо, црвени пасуљ, ситно сецкану шаргарепу, флашу тамног пива и исецкане љуте папричице, мртва је, после тешке саобраћајке, али се Сенка буди усред ноћи, у мотелу, спознајући да "нека жена" седи на рубу његовог кревета: "Познавао ју је. Препознао би је у гомили од хиљаду, па чак и стотину хиљада. Седела је, праве кичме, на рубу његовог кревета. И даље је била у тамноплавом комплету у коме су је сахранили. Говорила је шапатам, али јој је ипак препознао глас. Претпостављам, рече Лора, да ћеш ме питати шта радим овде. Сенка не рече ништа. Сео је на једину столицу у соби и, напокон, упитао: Душо, јеси ли то ти? Да, одговори она, хладно ми је, куцо. Душо, ти си мртва. Да, да јесам. Руком потапа крвевет поред себе. Дођи и седи поред мене, рече она. Не, одби Сенка. Мислим да ћу засад остати овде. Морамо да исправимо неке нерешене ствари. Мислиш, то што сам мртва?"

Није чудно, заправо, што јунаци устају и опстојавају иако су мртви, о чему сведочи и мајстор Е.А. По – Пад куће Ушер – или читава једна област из доба романтичарске литературе, која је названа, не случајно, гробљанска поезија, нити је случајно да мртви устају, као вампири или као зомбији, бар. (Драматични страх будућих покојника о буђењу у ковчегу, под земљом.)

Дешава се то у романима, у књижевности, а да ли и у животу и смрти?

Као у "дану мрмота", када се довољно исплачете, емоционално испразните и катарзично прочистите, и када тако олобођени (и промишљени?) тек почнете да припуштате дубоку тугу што су мртви сви ти јунаци из књижевних дела које сте волели, односно које волите, и прикупите све те књиге са трагичним крајем на гомили, и схватите – на увод-

ним страницама јунаци су и даље – увек -живи! Што се не би могло рећи за њихове творце, писце.

Давно су помрли сви ти писци чувени не само по свом таленту и бесмртним књигама које су оставили иза себе, него и чувени као убице сопствених јунака, јунака које су одабрали и измаштали. Јер чињеница је, давно су помрли и Шекспир и Кафка, и Едгар Алан По, Хемингвеј и Ремарк... а камоли њихови јунаци, и ниједна божанска књига коју су измаштали, баш као неки богови, неће их изнова учинити живим у стварности која нам је свима дата, а никада више дашак мирисног ветра неће свежином попрскати њихова лица, нити ће сунчеви зраци огрејати милином њихове огољене мишице, нити ће они икад више чути раздрагани смех безбрижне дечурлије кроз широм отворена окна својих пријатних изби. Јер, писци су, за разлику од својих измишљених јунака, ипак, само смртна створења. Баш као и сви ми, обични (смртни) људи.

База, основна, примарна религијска литература – Библија, Куран, Талмуд – бави се надама и обећањима: живот је вечан, кажу, тврде, не брине, и иза застора постоји обећање новог животног даха, новог сна. Али, уколико малчице обрнете угао посматрања, поглед на пола напуњену чашу очас посла се претвори у реалност полупразне чаше: говоре ли књиге о обећању новог живота или о обећању потпуне празнине, ишчезнућа, коначне смрти?

Тако, уколико се осећате као јунаци живота и нисте још увек свесни да сте већ мртви – стандардна и неминовна болест на смрт – то јест да ћете ускоро, и кад тад то бити – ипак пожелите живот вечни, пронађите доброг, а сиромашног писца. Сигурно ће прихватити новац да вас убаци у свој роман, барем као минорног порттира у јевтином мотелу на аутопуту, мотелу који обилазе очајни викенд љубавници, барем као ноћног чувара полупропале фабрике за производњу еколошких метли на које и вештице гледају с презрењем.

Као књижевном јунаку обећање живота вечног је извесније него ишта друго јер живећете доклегод постоји и један примерак у коме, записани, обитавате и треба само да се позабавите основним филозофским питањем: обећање новог читања или новог живота.

За овај (књижевни) дом не треба да бринете: књиге не гору, зар не? ■

СЛОВО О ПЕСНИКУ СРПСКОГ ПСИХО-КОСМО-ЛОГОСА

Бранко, наш лирски узор

Драган Јовановић Данилов

Присетимо се, још је Новалис говорио да свет увек изнова треба романтизовати. Шта је друго чинио Бранко Радичевић него што је романтизовао свет полазећи од народног језика као највише мере вредности, од својих опсесивних, романтичарских тема јуначке смрти у борби за слободу, од бајронистичког приповедања у поемама, од поштовања праотацких части, од слободе и спонтаности песничког говора, од усменог песништва и живе говорне речи, од патриотских расположења која су ишла директно из срца и од дионизијске радости певања. Песник младости нашег језика и раздрагане и полетне наше сопствене младости није залазио само у светле него и у тамне слојеве људске психе. Код овог песника све је неухватљиво за разум али потпуно јасно за слух душе. Како неко луцидно рече – код Бранка поезија тече лепотом и снагом водопада.

Бранко Радичевић био је изразити песник српског психо-космо-логоса. Он није био песник културолошке и космополитске имагинације. Трансмисија песничког знања код Бранка Радичевића долазила је из једног дубоко личног извора и даха, мада је Бранко српски стих оплеменио и француским, руским и духом бајронизма. Дакле, ми код Бранка проналазимо једно широко сверазумевање које је у основи лирско и романтичарско и у чијој ритуалној лакоћи препознајемо дубину сагледавања света. Он је превасходно био

закупљен ликовима своје српске културе и историје, али и другошћу, тако да у његовим песмама проналазимо и потврду властите индивидуалности кроз другост.

Бранко Радичевић имао је изузетно чулан, готово еротичан однос према природи, према ветру, травки, лишћу, рукама, једном речју према елементима. За њега је природа као и за све велике древне песнике и сликаре била Magna Mater, Велика Богиња. Поезија овога песника тако дивно показује у којој мери географски пејзаж трајно одређује онај унутрашњи, душевни пејзаж. Бранко је пленерски песник (подсетићу реч *plener* на француском језику значи испуњеност ваздухом, оваздушност). Када читамо и слушамо његове песме ми осећамо ту оваздушност, ту сликовитост, то титрање светла у пејзажу. Бранко је био истински матријарх и матеорофил. О томе сведочи његова пројекција завичаја, домаје. Присетимо се песме „Опроштај од Карловаца“. Завичај за Бранка није био тек неко пусто место на географској карти већ нешто живо, живо човеково суштество, жива рана из које избија снага нечег здравог, дубоког и топлинског. И ту проналазимо својеврсну магију екстрема. С једне стране човек је за Бранка *homo viator*, биће пута, путник (о чему сведочи песма „Путник и тица“) а с друге стране имамо места песникове мо-

ћи и суштства – Карловце и Стражилово као једно посвојено и у души никад напуштено гнездо. Међутим, не обликује само предео људе који у њему живе, већ и људи који насељавају предео обликују и одређују тај предео дајући му једну душевну супстанцу и атмосферу. Отуда код Бранка Радичевића, као уосталом и код Саве Шумановића, можемо говорити о души предела.

Дечак рођен 15. марта 1824. године крштен је именом свеца Алексије, али као младић преводи своје крштено име с грчког на српски језик постајући Бранко. Замишљамо и видимо Бранка као дечака који са четрнаест година плива преко Дунава и натраг са својим друговима. Замишљамо Бранка који је цветао и ђачки живот Карловаца претворио у мит. Видимо га како чита народне песме, Ријечник, Вукове списе и Бајрона и Хајнеа из очеве библиотеке. Видимо га како пише те своје враголасте песме пуне ведрога поуздања. Видимо га како пише „Тугу и опомену“ једну од најлепших песама – елегича са божански лепим стиховима. Видимо нашег Бајрона необузданог у младости, родоначелника српске модерне књижевности. Видимо га како у Бечу пљује крв и умире од грудобоље. Увек изнова читамо његову потресну елегичу „Кад млидијах умрети“ у којој се, изнурен болешћу дирљиво опрашта од живота и својих песама.

Романгизам Бранка Радичевића био је чист, пун узвитлане младости као што је

ХОМО ПОЕТИКУС

Зид

Предраг
Бјелошевић

извјесно вријеме
враћамо се уз ријеку
све до извора
али извор не препознајемо
као да је извор негдје другдје

потом се журно
отискујемо низ ријеку
да пристигнемо
изгубљено вријеме
и тако све до ушћа
али ушће не препознајемо
као да је ушће негдје другдје

онда се замишљено
враћамо кући
данима зуримо
у исту избочину на зиду
док у њеном средишту
не угледамо свој лик

да ли нам то зид
разоткрива тајну
или тек указује
на сметњу њеног разрешења

Из књиге „Нада, путоказ“

његова душа била чиста. У његовом романтизму није било никаквих езотеричних и демоничких натруха које су својствене западним и посебно немачким романтичарима. У песми „Путник на уранку“ Бранко описује ноћ пре стварања света, а потом се тама раздваја од светла и долазак путника обзнањује дан. Реч дан једна је од најлепших речи у српском језику. Бранкова поезија је највећа сва од светлости дана, од лепоте и цветања бића, како је лепоту одређивао Платон.

Милян Кашанин је Бранка Радичевића видео између Вука и Његоша. Говорити данас о Бранку Радичевићу то значи говорити о духу весништва. Уз Његоша, Лазу Костића, Иву Андрића, Милоша Црњанског (који је од Бранка из Стражилова створио свој веродостојни песнички мит) Бранко Радичевић је наш српски весник. Он је један од најпрефињенијих духова и најузвишенијих српских срца у чијим песмама се објављују дубине реалности и оностраних сфера. Мисија Бранка Радичевића јесте једна од најдубљих загонетки српске културе јер Бранко је песник који се дотакао оних трансфизичких корена ствари. Неко ко је пробудио и пробудио у нама дубоко сећање. ■

ДОЛАЗИ ЛИ КРАЈ МОДЕРНИМ ФИЛМСКИМ СЕРИЈАЛИМА?

Фаличне франшизе

Пише: *Немања Јованов*

Холивуд је у последњих десетак година потпуно пригрио концепт филмских "универзума" као опробани рецепт за успех, али постаје очигледно да тај рецепт више не даје жељене резултате. Сведоци смо пропасти бројних филмских серијала који су некада сматрани златним стандардом популарности и успеха на биоскопским касама. Од сага о суперхеројима до поновног покретања омиљених филмских класика, река публике која хрли да види још једну верзију својих омиљених прича и ликовача почела је полако да пресушује. Универзалов "Мрачни универзум", заснован на створењима из ере црно-белих хорор филмова попут мумије и Франкенштајновог чудовишта, није одмакао даље од прве неуспешне екранизације. Нове "Истериваче духова" су ових дана дочекали празни биоскопи. Сонијева суперхеројска франшиза, базирана на галерији Марвелових ликовача из серијала о Спајдермену, достигла је популарност једино као предмет подсмеха, а њихов последњи филм "Мадам Веб" управо је забележио рекордно лошу зараду широм света. Студији Марвел и ДЦ су у слободном паду већ годинама и једино што се истиче у мору бледуњавих екранизација које имају да понуде је прстохват симпатичних телевизијских

серија попут "Локија" и "Миротворца".

Узроци за ово су бројни, али нимало изненађујући. Филмски серијали су и раније пропадали због "замора материјала" – хиперпродукције садржаја, ослањања на устаљене формуле и недостатка иновације. Ништа мање штетне нису ни последице закулисних сукоба између уметника и великих холивудских студија који доводе до тога

Популарност стриминг сервиса и технологија које омогућавају потпуно биоскопско искуство у сопственом дому само су допринели да људи све више избегавају одлазак у биоскоп кад искуство гледања осредњег блокбастера могу себи да приреде и код куће

да уместо талентованих стваралаца филмове праве кадрови спремни на компромисе који не задовољавају никога, а тиме и до системског опадања квалитета. Старији љубитељи "Звезданих ратова", "Парка из доба Јуре" и Марвелових суперхероја су презасићени обиљем садржаја који заправо не доноси ништа ново, а привлачење нових, млађих гледалаца се показало још ризичнијим од играња на карту носталгије постојеће публике. Популарност стриминг сервиса и технологија које омогућавају потпуно биоскопско искуство у сопственом дому само су допринели да људи све више избегавају одлазак у биоскоп кад искуство гледања осредњег, бучног блокбастера могу себи да приреде и код куће.

Колико год да делују као последица тренутка у којем живимо, овакве промене представљају природне токове понуде и потражње у индустрији забаве и методе са којима би требало да се с њима ухвати у коштац нису ништа ново. Ослушкивање пулса публике, прихватање визуелно-естетских и наративних ризика и креативне колаборација аутора који имају нешто да кажу су и раније успевали да донесу преко потребне промене и привуку нову публику. Нажалост, ова решења захтевају способност брзог прилагођавања којој гламазни филмски студији опседнути вишегодишњим пројектима једноставно нису вични. Као што најчешће бива, позитивну промену ће највероватније донети мањи студији и нискобуџетни филмови - што је добра вест за љубитеље филмова, али не и за биоскопе широм света који се по питању зараде углавном ослањају на холивудске блокбастере. Што нас доводи до занимљивог питања: хоће ли крај филмских франшиза донети и крај великих биоскопа? ■

ДИГИТАЛНА ПЛАТФОРМА „ВОЈВОЂАНСКИ КОМПОЗИТОРИ“

Праве вредности ваља сачувати од заборава

Пише: *Адриан Краљчевић*

Културни центар Војводине "Милош Црњански" је препознао важност пројекта "Војвођански композитори", који се састоји од увођења дигиталне платформе која чини саставни део сајта ове кровне институције за културу Војводине, на којој јесу, или ће тек бити обједињени подаци о композиторима који су са ових панонских простора. Познато је, да ако се њихова дела не налазе на репертоару водећих оркестара, камерних ансамбала или реситала појединих значајних интерпретатора, или се пак њихова дела не емитују на радију или телевизији, они, нажалост, временом све више и више падају у забраву, а њихова дела, животи и каријере су изузетно интересантни за широку слушалачку публику.

Са друге стране, ако се на квалитетан и професионалан начин прикаже њихово стваралаштво, може доћи, и углавном је тако, до ревитализације нечијег опуса. Оно што је најзначајније, добијамо уређену дигиталну архиву прилога о војвођанским композиторима.

Критеријум који сам као аутор пројекта користим при селекцији да би оправдао придев *војвођански* је следећи: важно је да је одређени композитор, или композиторка неким својим делом живота или каријере везан за Војводину, било да је рођен и живи, односно живео на њеном данашњем тлу, или је рођен овде, па је отишао у иностранство, али је за све карактеристично да су стварали инспирисани овдашњим природним лепотама, људима и њиховим богатим изворним музичким наслеђем.

Пројекат је подељен у две фазе. На дигиталној платформи се већ налазе прилози више од тридесет преминулих композитора, њихове биографије и звучни записи композиција, а од ове године се, уз сагласност наших савремених композитора и композиторки, допуњује база података о њима и њиховим делима.

Први музиколог у Војводини, Душан Михалек, присетио се почетака музиколошких истраживања у Војводини: „Када сам се 1972. године вратио у Нови Сад са биоградских студија, дочекао ме је питање, отприлике: *Да ли се то једе?* Музикологија је била нова реч на овим просторима. Када се само сетим оне силне праšине и старих докумената, књига по архивама и библиотекама Новог Сада, Панчева, Сремских Карловаца, Кикинде, Сомбора, Сремске Митровице и др. Наша професорка Стана Ђурић-Клајн и сви ми студенти имали смо црвене носеве од алер-

гије на сву ту праšину. Није било ни маски ни гумених рукавица да се заштитимо, а ја и дан данас узимам лекове против те алергије. Тада нису постојали ни апарати за фотокопирање и морали смо да преписујемо руком и текстове и ноте, јер је било прилично компликовано радити са примитивним фотоапаратима.“

По његовим речима, Дигитална платформа коју је покренуо Културни центар Војводине "Милош Црњански" путем савремених технологија чини управо то, пропагира праве вредности наше музике и спасава их од заборава. „На тај начин ће савременим и будућим генерацијама бити лако доступна платформа са које ће моћи да се упуте у нова истраживања. Нека то новим генерацијама музиколога буде подстицај да се иде у архивску праšину по цену алергија и здравља“, закључио је Михалек.

Композиторка Александра Вребалов сматра да „једна дигитална база података, којој може да буде слободан приступ попуњавања, мора да постоји зато што чак и међу ауторима који су

данас живи тешко је да се материчал пронађе, тешко је да се пронађу партитуре“:

„Битно је да један овакав пројекат каталогизације и архивирања уметника који стварају на овим просторима, без обзира да ли су живи или више нису, постоји“, истиче Вребалов. „Мислим да ово треба да буде база података која није ограничена чланством у Удружењу композитора и да буде база података где можемо, наравно уз сагласност савремених композитора који су живи, да пронађемо и снимке и партитуре њихових дела и да имамо тачне и прецизне биографске податке и каталогизацију дела по датумима, зато што је то неопходно за наше осећање колективног стварања и богатства који на овим просторима имамо, а што оно није до сада сабрано на једно место. Имати то на једном месту представља управо снагу наше средине и снажан осећај да припадамо једној креативној и квалитетној заједници. То снажи и нашу свест да са нама ништа не почиње и ништа се не завршава, што је врло важно осећање, поготово за најмлађе генерације“.

Пројекат ће бити јавно презентован 10. априла, од 18 часова, у Културном центру Војводине „Милош Црњански“ (Војводе Путника 2). ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Пољак
Д. М. Куци
(Лагуна, 2024)

Куцијев „Пољак“ ослања се директно на Дантеов „Нови живот“, и причу о песниковој љубави према Беатриче и на много начина може да се посматра као изокретање познате љубавне приче. Алузије нису скривене ни на који начин – главна јунакиња се зове Беатрис, а њен удварач полски пијаниста Витолд често прави отворене алузије на Дантеову љубав. Иако је „Пољак“ кратак роман о љубавној афери пијанисте који гостује у Барселони, и његове много млађе домаћице, монденке Беатрис, у питању је пре хладна деконструкција идеје о љубави него наратив о било каквој страсти. О Витолдовој љубави сазнајемо из његових речи, увек помало укочених, несретно сапетих у реченице енглеског који није матерњи ниједном од њих двоје, и мада он показује врсту упорне оданости својој Беатриче, у исто време није сасвим јасно ни да ли он њу види до краја, такву каква јесте, ни због чега је одабрао баш њу после само једне вечери тривијалних разговора. С друге стране, управо ту се и отвара линија дијалога са Дантеовом чувеном љубављу из 13. века; исто као и Беатриче, чак иако је главна јунакиња, Беатрис је само (не)вољни објект туђе уобразиље, непрозирна, и без јасне сопствене агенде.

Реч критике

Куци мајсторски игра на ивици потпуне деконструкције и обесмишљавања идеје о оваквој љубави – Беатрис је помало као Мадам Бовари, испразна, сувише обична особа, а Витолдова љубав је сва у његовој глави, последња животна страст коју је конструисао сам за себе, заснована ни на чему. У исто време текст је могуће читати и сасвим супротно, као неку врсту апсолутне сублимације где се коначно романса отелотворује као више од збира сопствених делова – из тог угла Беатрис је пажљива, пристојна, саосећајна, љубав је стварна јер су је њих двоје учинили стварном, и чињеница да Беатрис не може да одустане од тога да по сваку цену дође до песама које јој је Витолд посветио показује колико је све на њу оставило трага. Али коначно, у томе је мајсторство великих писаца (Куци је 2003. добио Нобелову награду за књижевност), чак и кад им књиге нису велике. „Пољак“ нити је обиман роман, нити претендује сувише било какву крупну истину, ипак и на мало страна отвара се питање на коју није једноставно одговорити, и мада је књига крајње питка, и једноставна, она је далеко од плитке.

Настаја Писарев

Цитат

Час се завршава, студенти се разилазе. Она заостаје. Пољак јој прилази. Шта ли ће јој рећи?

Узима је за руку. Захваљује јој, на енглеском, што је дошла. Изражава задовољство што је поново види. Има лепе речи за хаљину коју је одабрала. Не пријају јој његови комплименти. Делују механички, увежбано. Али можда он напосто не зна како да на енглеском делује опуштено. Можда је тамо у Полској савршено шармантан центилмен.

Брижљиво се обукла за ову прилику. Другим речима, обукла се трезвено. „Можемо ли да поразговарамо?“, каже му.